

HOE ER AFSTAND ONTSTAAT TUSSEN JEZUS EN ZIJN LEERLINGEN (LUCAS 8,22-27)

Het verhaal van de storm op het meer kent twee verhaalpersonages: Jezus en de leerlingen. Direct in het eerste vers worden zij door de verteller op een afstand van elkaar gezet: ‘hij’ en ‘zijn leerlingen’¹. Het hoofdpersonage van het evangelie, Jezus, overbrugt direct daarna echter de afstand, doordat hij spreekt van ‘wij’ (8,22d). Dit verschil tussen de eerste en de tweede helft van het vers verraadt al iets van de problematiek van het verhaal. Er is afstand tussen Jezus en de leerlingen, waar Jezus – en later ook de leerlingen (8,24d-e) – eenheid onder hen suggereert. Aan het begin (8,22b) wordt al even geanticipeerd op de afstand, die aan het slot (8,25) ten volle naar voren zal komen, zowel van de kant van Jezus als van de kant van de leerlingen.

In dit artikel staan de vier uitspraken die Jezus en de leerlingen doen, centraal, waarin zij op de gebeurtenissen reageren. Ik begin – na het geven van een vertaling van Lucas 8,22-27 – met het afbakenen van de eenheid. Dan gaat het niet zozeer om de vraag waar het verhaal begint, als wel waar het verhaal eindigt. Vervolgens bestudeer ik de structuur. Het hart van het artikel wordt gevormd door een nadere analyse van de vier uitspraken. De samenhang tussen de vier uitspraken vormt daarvan het slot. Ik eindig met een bespreking van de rol van de leerlingen in Lucas 8,22-9,17. In dat verband schenk ik eerst aandacht aan de plaats van 8,22-27 in de context. Met een vergelijking van het begin (8,22-27) met het slot (9,10b-17) van 8,22-9,17, waarin de leerlingen opnieuw een belangrijke rol spelen, besluit ik deze bijdrage.

VERTALING

- 22a Het gebeurde dan op één der dagen
b dat *hij* indaalde in een schip, en zijn leerlingen.
c En hij zei tot hen:
d ‘Laten wij doorgaan naar de overzijde van het meer’.
e En zij voeren (de zee) op.
- 23a Dan terwijl zij voeren,
b viel hij in slaap.
c En een stormwind daalde af naar het meer.
d En zij liepen vol.
e En zij raakten in gevaar.
- 24a Dan bij hem gekomen
b maakten ze hem wakker,
c zeggend:
d ‘Meester, meester,
e wij vergaan!’
f Dan wakker geworden
g bestrafte hij de wind en de deining van het water.
h En zij hielden op.
i En er trad stilte in.
- 25a Hij dan zei hun:
b ‘Waar is jullie geloof?’
c Bevreesd dan
d verwonderden zij zich
e tegen elkaar zeggend:

¹ Tussen *autos* (‘hij’) en *mathêtai autou* (‘zijn leerlingen’) staat *enebê eis ploion* (‘indaalde in het schip’).

- f 'Wie toch is deze
 g dat hij de winden verordent en het water
 h en dat ze hem gehoorzamen?'
- 26a En zij voeren (de zee) af naar het gebied van de Gerasenen,
 b wat de overzijde is van Galilea.
- 27a Hem dan, toen hij uitging op het land,
 b kwam een man uit de stad tegemoet, die demonen had

AFBAKENING VAN DE EENHEID

Lucas 8,22-25 wordt door veel onderzoekers als een eenheid beschouwd...². Het eindigt, zoals vaak het geval is bij wonderverhalen, met een reactie van de aanwezigen op het geschiede wonder. Er hoeft geen discussie te zijn over de vraag waar het verhaal begint. De formulering *Egeneto* ('Het gebeurde') met voegwoord ervoor (*kai*, 'en') of erna (*de*, 'dan') + een tijdsbepaling duidt een nieuwe episode aan (1,59; 2,1.46; 5,17; 7,11; 8,1.22; 9,28.37). Jezus en zijn leerlingen maken zich los, zowel van zijn familie, zijn moeder en zijn broers, als van de menigte door sloop te gaan. Vers 25 schetst de verbaasde reactie van de leerlingen op Jezus. Is dat het einde van het verhaal, zoals meestal wordt beweerd? Er zijn goede gronden aan te voeren om de verzen 26-27 als het slot van de perikoop te zien. Beter nog is het om te zeggen dat de verzen 26-27 de *afronding* vormen van de beweging die in vers 22 begonnen is. We zien in vers 22 twee bewegingen. Er is allereerst sprake van 'indalen in een schip' (v. 22b); aan het slot van vers 22 wordt gezegd dat zij de zee opvoeren³. Hetgeen in de verzen 23-25 verteld wordt, speelt zich af 'terwijl zij voeren'. Bij 'opvaren' (v. 22e) hoort 'afvaren' (v. 26a-b) en bij 'indalen' (v. 22a-b) hoort 'uitgaan' (v. 27a-b). Die twee bewegingen van afvaren en uitgaan in 8,26-27 ronden de twee bewegingen af die in vers 22 ingezet waren. In dit verband moet ook op de locatie gewezen worden, waarheen men van plan is te varen. Jezus spreekt van doorgaan 'naar de overzijde van het meer'. Dezelfde woorden als 'naar' en 'overzijde' klinken in vers 26. De lezer kan concluderen dat Jezus' plan in vers 26 zijn beslag heeft gekregen. In 8,26 heeft de verteller de overzijde van het meer (v. 22d) nader gepreciseerd: het betreft 'het gebied van de Gerasenen'. Lucas 8,26 mag dan de afronding zijn van 8,22, dit vers functioneert tevens als begin van de volgende episode (8,26-39). De verzen 26-27 hebben dan ook een brugfunctie. Beide episoden, de storm op het meer en de uitdrijving van onreine geesten uit de man met de naam Legioen, sluiten nauw op elkaar aan.

DE STRUCTUUR VAN DE SCÈNE

De scène bestaat uit drie delen; het kent een begin (v. 22), een midden (vv. 23-25) en een slot (vv. 26-27)⁴. Het eerste deel handelt over Jezus die met zijn leerlingen sloop gaat, waarna hij

² Zie b.v. H. HENDRICKX, *The Miracle Stories of the Synoptic Gospels*, London – San Francisco, 1987, pp.168-169.199-204.

³ De passieve vorm van het werkwoord *anagô* ('opvaren') komt in Lucas' tweede boek diverse malen voor in het kader van het reizen over zee (Hand. 13,13; 16,11; 18,21; 20,3.13; 21,1.2; 27,2.4.12.21; 28,10.11).

⁴ U. BUSSE, *Die Wunder des Propheten Jesus. Die Rezeption, Komposition und Interpretation der Wundertradition im Evangelium des Lukas* (FB, 24), Stuttgart, 1977, p. 201, gaat van een iets andere driedeling uit, maar hij betreft de verzen 26-27 dan ook niet bij het verhaal van de storm op het meer. Zijn driedeling: (1) v. 22, (2) vv. 23-24 en (3) v. 25. Dit laatste vers beschouwt hij als 'die zweigipflige Klimax der Erzählung'. Tot een geheel andere driedeling komt C.H. TALBERT, *Reading Luke-Acts in its Mediterranean Milieu* (NovTSup, 107), Leiden – Boston, 2003, p. 186: (1) probleem (vv. 22-24a), (2) wonder (v. 24b) en (3) reactie op het wonder (v. 25). W. KIRCHSCHLÄGER, *Jesu Exorzistisches Wirken aus der Sicht des Lukas. Ein Beitrag zur lukanischen Redaktion* (ÖBS, 3), Klosterneuburg, 1981, p. 72, onderscheidt vier segmenten: (1) inleidende schildering van de situatie (vs. 22), (2) bedreigende situatie door de storm (vv. 23-24b), (3) ingrijpen van Jezus (v. 24cd) en (4) reacties van Jezus en de

aan zijn leerlingen het doel van de reis voorstelt (A). Direct daarna – zonder een expliciete reactie van de leerlingen op Jezus’ voorstel – horen we van de afvaart (B). Het slotdeel vertelt van de aankomst aan de overzijde van het meer (B’) en van Jezus die het schip uitgaat (A’). Aan het einde van de scène met de bezetene (8,27-39) gaat Jezus opnieuw in het schip om naar Galilea terug te keren (vv. 37-39); in die scène spelen de leerlingen geen rol.

Tijdens de overvaart van Galilea naar Gerasens gebied speelt het middendeel zich af (zie v. 23a ‘terwijl zij voeren’). Het is in dit middendeel dat de afstand tussen Jezus en de leerlingen zich – voor het eerst in het evangelie – manifesteert, terwijl Jezus kort hiervoor tot hen gezegd had, dat het hun gegeven is de geheimen van het koninkrijk van God te kennen (8,10). Iets van die afstand is direct aan het begin van het middendeel al zichtbaar: ‘terwijl zij voeren, viel hij in slaap’ (v. 23a-b)⁵. Het middendeel bestaat uit vijf onderdelen⁶. Het begint met de storm op het meer, het schip maakt water en komt in problemen (C). Daarop volgen twee reacties, eerst van de leerlingen die Jezus wakker maken, omdat ze bang zijn dat ze zullen vergaan (D) en vervolgens van Jezus die de storm stilt en zo het probleem oplost (C’). Daarna volgen opnieuw twee reacties. Nu is de eerste van Jezus (D’) en de tweede van de leerlingen (C’). Beide partijen reageren met een (retorische) vraag. Jezus doet dat met de vraag ‘Waar is jullie geloof?’ waarin hij reageert op de manier waarop de leerlingen hebben gereageerd (D’). De leerlingen reageren op Jezus’ oplossing van het probleem met ‘Wie toch is deze dat hij de winden verordent en het water en dat ze aan hem gehoorzamen?’ (C’’).

Dit alles leidt tot onderstaand plaatje van Lucas 8,22-27. Daarna wil ik nog iets preciezer naar de drie onderdelen van deze scène kijken.

Begin

8,22a-d	A	Jezus: gaat in het schip
8,22e	B	Leerlingen: gaan de zee op

Midden

8,23	C	Probleem: Jezus in slaap – schip in gevaar door storm
8,24a-e	D	Reactie van de leerlingen op het probleem
8,24f-i	C’	Reactie van Jezus op het probleem: oplossing van het probleem: Jezus wakker gemaakt – stilling van de storm
8,25a-b	D’	Reactie van Jezus op de leerlingen
8,25c-h	C’’	Reactie van de leerlingen op Jezus’ oplossing van het probleem

Einde

8,26a-b	B’	Leerlingen: gaan de zee af
8,27a	A’	Jezus: gaat uit het schip

Begin (v. 22)

Het verhaal begint rustig: Jezus gaat met zijn leerlingen sloop. De verteller kiest ervoor om de bestemming van de reis door Jezus zelf te laten uitspreken. Wat echter het doel is, horen we niet,

leerlingen (v. 25). Tot een iets andere indeling in vieren komt M. WOLTER, *Das Lukasevangelium* (HNT, 5), Tübingen, 2008, p. 314: (1) inleiding (vv. 22-23a), (2) schildering van de nood (vv. 23b-24b), (3) opheffen van de nood (v. 24c-d) en (4) finale (v. 25). Nog weer een andere vierdeling biedt A.A. JUST, *Luke 1:1-9:50* (CC), Saint Louis, 1996, p. 358: (1) de setting (v. 22), (2) het probleem (v. 23), (3) oplossen van het probleem (vv. 24-25a) en (4) antwoord van de leerlingen (v. 25b).

⁵ *Afhupnôsen*, een hapax legomenon, vat ik op als een ingressieve aoristus, zie ook R. KRATZ, *Rettungswunder. Motiv-, traditions- und formkritische Aufarbeitung einer biblischen Gattung* (EH, XXIII/123), Frankfurt am Main, 1979, p. 255.

⁶ Een genrekritische analyse laat ook vijf onderdelen in het middengedeelte zien: (1) noodsituatie (vs. 23), (2) noodkreet (hulpvraag) (v. 24a-f), (3) het ingrijpen van de wonderdoener (v. 24f-g), (4) het effect van het ingrijpen (v. 24h-i) en (5) de reactie van de aanwezigen (v. 25). Deze indeling wijkt licht af van de mijne.

zoals wel het geval was in 2,15, waar de herders tegen elkaar zeggen: ‘Laten wij doorgaan naar Betlehem om te zien het woord dat is geschied’⁷. Ook de reden van deze overtocht verneemt de lezer niet. Dat zorgt ervoor dat de aandacht gericht blijft op (het plan van) de gezamenlijke (‘wij’) overtocht.

Midden (vv. 23-25)

De rust wordt echter al snel verstoord door een hevige stormwind die op het meer neerdaalt, en dan ook op het schip. Het schip maakt water, waardoor ze in groot gevaar komen. De uitwerkingen van de storm (v. 23d en v. 23e) staan in het imperfectum. Jezus, die tijdens de reis in slaap gevallen is⁸, wordt niet wakker van de storm. Hij moet door zijn leerlingen wakker gemaakt worden. Dat gebeurt om hem erop attent te maken dat zij zullen vergaan. Het aanroepen van de ‘meester’ gebeurt twee keer. Het toont de indringendheid van hun spreken. De angst is goed voelbaar. In hun handelen (v. 24a-b) door hem wakker te maken reageren de leerlingen op de slapende Jezus (v. 23b), in hun spreken tot hem (v. 24c-e) reageren ze op de storm en het gevaar dat daaruit voortvloeit (v. 23c-e). Waar ze met hun eerste reactie een verandering tot stand zoeken te brengen, daar geven ze in hun uitspraak tegen Jezus aan hoe zij deze situatie beleven. Dat hun handelwijze effect op Jezus heeft, wordt uit het tweede deel van vers 24 duidelijk: Jezus wordt wakker en bestraft wind en (de deining van het) water, de elementen die voor het gevoel van ondergang zorgen. Lucas 8,24f-i is te beschouwen als de tegenpool van 8,23c-e. We hebben in de verzen 23 en 24i-f met de twee scharniermomenten van het verhaal van doen. Wat treft, is dat Jezus *eerst* het probleem aanpakt met zijn bestraffing van wind en water – het gevaar is blijkbaar reëel – om *daarna* te vragen waar hun geloof gebleven is. Kortom, hij zet in bij hun onheilsgevoel, neemt dat uiterst serieus. Speciale aandacht vraagt allereerst de wijze waarop Jezus ingrijpt en vervolgens het effect dat erdoor bewerkstelligd wordt. Wind en golven worden door hem aangesproken/bestraft, zoals hij in de synagoge van Kafarnaüm de boze, onreine geest bestraft (4,35, vgl. 9,42) en in het huis van de schoonmoeder van Petrus de koorts bestraft (4,39). Er is een licht verschil te noteren. Een directe rede (‘Zwijg en ga uit hem’ in 4,35) ontbreekt in 8,24⁹. Ook hier gedraagt Jezus zich als een exorcist¹⁰. Dat de bestraffing onmiddellijk effect heeft, blijkt uit de twee volgende zinnen: ‘en zij hielden op’ en ‘en er trad stilte in’. Daarmee is een situatie geschapen, waardoor de overtocht zonder problemen vervolgd kan worden. Aan dat gegeven wordt echter geen aandacht besteed. Die gaat uit naar de reactie van de betrokkenen op elkaar. Dat gebeurt in beide gevallen in vragende vorm. Alleen bij de leerlingen wordt hun gemoedsstemming vermeld; er is vrees en verwondering (v. 25c-d)¹¹. Vrees is de klassieke reactie op een epifanie. Eerder in het evangelie werden ook anderen door vrees bevangen, te beginnen bij Zacharias, bij de verschijning van de bode des Heren (1,12) en bij de herders, ook bij een verschijning van een bode (2,9). In tegenstelling tot in 1,12 en 2,9 wordt de gebeurtenis hier niet direct met de hemel verbonden, zoals dat ook in 8,35 niet het geval zal zijn. Er is tevens sprake van verwondering, een reactie, die we voorheen in dit evangelie ook al tegenkwamen (1,21.63; 2,18.33; 4,22; 7,9). De verwondering krijgt vorm in een vraag die Jezus' handelwijze betreft en het bijzondere effect daarvan (8,24f-i). Uit hun vraag,

⁷ U. BUSSE, *Die Wunder* (n. 4), p. 197, zegt teveel, wanneer hij beweert dat de evangelist de overtocht motiveert met Jezus' bedoeling om aan de andere oever te missioneren. Hij komt tot deze bewering, omdat hij ‘doorgaan’ houdt voor een vakterm voor de zendingsreis (Hand. 10,38 en 18,21, vgl. Luc. 9,6).

⁸ R. DILLMANN – C.M. PAZ, *Das Lukasevangelium. Ein Kommentar für die Praxis*, Stuttgart, ⁴2000, p. 161, noemen de slaap een beeld voor afwezigheid, maar beter bij de scène passend is, dat met de slaap het beeld van rust opgeroepen wil worden (zo W. ECKEY, *Das Lukasevangelium. Unter Berücksichtigung seiner Parallelen. Teilband I (1,1-10,42)*, Neukirchen-Vluyn, 2004, p. 385). Daardoor ontstaat het contrast van rust tegenover storm.

⁹ R. KRATZ, *Rettungswunder* (n. 3), p. 261, meent dat dit ontbreken van het machtbevel dient ter ‘Vergrößerung der Machtwirkung’: een kleine actie met een groot effect.

¹⁰ U. BUSSE, *Die Wunder* (n. 4), p. 198, noemt het verhaal een zee-exorcisme.

¹¹ De combinatie van vrees en verwondering kan, dunkt me, opvallend genoemd worden. Ogenscheinlijk conflicteren ze (zo P.L. THIMMES, *Studies in the Biblical Sea-Storm Type-Scene: Convention and Invention*, San Francisco, 1992, p. 51).

tegen elkaar uitgesproken, blijkt niet dat de leerlingen weten aan wie zij zich eerder verbonden hadden.

Lucas 8,23 en 24f-i zijn te beschouwen als de twee scharnieren waaromheen het verhaal draait. Jezus in slaap – een storm die hen overkomt – Jezus wakker geworden – stilt de storm. Er doen zich twee transformaties voor:

- (1) Jezus die in slaap is gevallen (v. 23b) en wakker wordt (v. 24f).
- (2) De storm, die opgekomen is (v. 23c) en door Jezus wordt gestild (v. 24g).

Einde (vv. 26-27)

Over het slot kunnen we kort zijn, de verzen 26 en 27 kwamen uitgebreid ter sprake bij de bespreking van de afbakening. Omdat de zee nu is gekalmeerd, kan de overzijde bereikt worden. Het gebied aan de overzijde bleef in vers 22 nog ongenoemd. Met het bereiken van de overzijde, komt het gebied ook voor de lezer in het zicht; het gaat om het gebied van de Gerasenen, dat aan de overzijde van Galilea ligt. De gang die Jezus aan het begin had ingezet, vindt nu zijn bestemming.

DE VIER UITSPRAKEN

In Lucas 8,22-27 wordt vier keer gesproken: twee keer door Jezus (v. 22d en v. 25b) en twee keer door de leerlingen (v. 24d-e en v. 25f-h)¹². De inleiding op deze uitspraken zijn bij elk verhaalpersonage bijna identiek. Aan de uitspraken van Jezus gaat deze zin vooraf: ‘Hij zei (*eipen*) tot hen’ (v. 22c), ‘Hij zei (*eipen*) hun’ (v. 25a). De uitspraken van de leerlingen worden voorafgegaan door een participium van ‘zeggen’ (*legô*) (v. 24c en v. 25e), met dit verschil dat de leerlingen zich de eerste keer tot hun meester wenden en de tweede keer ‘tegen elkaar’. In de uitspraken van de leerlingen krijgt het verbum finitum invulling. Zo maken de leerlingen Jezus wakker door tegen hem te zeggen: ‘Meester, meester, wij vergaan’ en de verwondering uit zich in de vraag ‘Wie toch is deze?’

De sprekers wisselen elkaar af: eerst Jezus, dan de leerlingen, dan opnieuw Jezus om met de leerlingen te eindigen. Aan beide eerste uitspraken gaat een handeling van plaats vooraf: Jezus die indaalt in het schip en de leerlingen die naar Jezus toegaan. Beide verhaalpersonages, Jezus en de leerlingen, beginnen met ‘wij’-uitspraken. Daarna stellen beiden een vraag. Deze vragen hebben een retorisch karakter. Met uitzondering van de eerste keer zijn de uitspraken te duiden als reagerend op het gebeuren dat er direct aan voorafgaat. Zo is de uitspraak van de leerlingen ‘Meester, meester, wij vergaan’ (v. 24d-e) een reactie op het vollopen van het schip en daardoor in gevaar raken (v. 23d-e), Jezus’ vraag ‘Waar is jullie geloof?’ (v. 25b) op hun uitspraak ‘Meester, meester, wij vergaan’ (v. 24d-e). De vraag van de leerlingen ‘Wie toch is deze ...?’ (v. 25f-h) is een reactie op Jezus’ bestraffing van wind en golven en op de stilte als een effect van dat spreken (24,g-i).

Eerste uitspraak (vers 22)

Aan het begin van het verhaal onderscheidt de verteller de twee verhaalpersonages van elkaar: Jezus en de leerlingen. Ze staan ook letterlijk op afstand van elkaar: tussen ‘hij’ (*autos*) en ‘zijn leerlingen’ (*hoi mathêtai autou*) staat het verbum finitum (*enebê*) + bepaling van het object, het schip, waarin men indaalt (*eis ploion*). Dat onderscheid wordt echter niet voortgezet. Zo blijkt uit het feit dat Jezus van ‘wij’ spreekt. De uitspraak en de voorafgaande handeling, het sloop gaan,

¹² H.-G. GRADL, *Glaube in Seenot (Die Stillung des Sturms)*. Mk 4,35-41 (Lk 8,22-25), in R. ZIMMERMANN (Hg.), *Kompendium der frühchristlichen Wundererzählungen. Band 1: Die Wunder Jesu*, Gütersloh, 2013, pp. 257-265, spec. p. 263, noemt de verwijtende toon van het gesprek tussen de leerlingen en Jezus in Luc. 8,22-27 minder scherp dan in Mar. 4,35-41. In Lucas is de toon echter net zo verwijtend, ik zou eerder zeggen dat Lucas het naar de kern terugbrengt.

zijn geen twee afzonderlijke momenten, maar horen bij elkaar; ze vormen een geheel. Jezus' uitspraak drukt een voorstel uit. Uit de zin 'En zij voeren (de zee) op', kan opgemaakt worden dat de leerlingen zonder nog iets te zeggen, in het voorstel meegaan. Een verklaring om naar de overzijde van het meer te gaan geeft hij niet¹³. Moet deze gang in de lijn van 4,43 verstaan worden? Gaat het hier om een gewone (?) voortzetting van Jezus' zendingsreis? Het gegeven dat Jezus Galilea verlaat, krijgt van de verteller ten slotte geen speciale aandacht. Uit de gegeven situatie wordt duidelijk dat het oversteken van de grens niet zonder gevaar is.

Tweede uitspraak (vers 24)

De leerlingen geven geen indruk er een probleem mee te hebben dat Jezus in slaap is gevallen, terwijl zij varen, maar dat verandert nu ze door de storm in gevaar zijn. Uit het feit dat de leerlingen naar hem toekomen, is op te maken dat ze elders in het schip waren. Nu maken zij hem wakker door tegen hem te zeggen: 'Meester, meester, wij vergaan!' Let op, de leerlingen zeggen niet: 'Wij dreigen te vergaan', maar 'wij vergaan', ze doen een constatering¹⁴. De situatie doet sterk aan de profeet Jona denken, in het bijzonder aan zijn overtocht van Jafò naar Tarsis, toen er ook een storm ontstond en de profeet sliep (Jona 1,1-17). Ook toen waren er anderen die de slapende Jona wakker maakten en die spraken over 'vergaan' (Jona 1,6). Er zijn daarnaast ook tal van verschillen te noemen, waaronder het doel van de overtocht. Jezus die heel bewust naar de overzijde gaat, alwaar hij een groot aantal boze geesten zal uitdrijven, terwijl Jona nu juist zoekt te ontsnappen aan zijn zendingsopdracht¹⁵.

Wat aan de uitspraak opvalt, is allereerst de dubbele aanroep: 'Meester, meester'¹⁶. De leerlingen gebruiken niet het Joodse woord *rabbi*, maar het Griekse woord *epistatês* ('meester') (zie verder nog 8,45; 9,33.49; 17,13), dat in het Lucasevangelie naast *didaskalos* ('leraar') klinkt¹⁷. De leerlingen spreken hem hier aan als hun leraar van zo straks (8,4-18)¹⁸, zoals al eerder gebeurde, en wel door Petrus – daar Simon genoemd – in een setting die vergelijkbaar is, doordat het zich ook op zee afspeelt (5,1-11)¹⁹. In 5,5 is de aanroep enkel. De dubbele aanroep in 8,24 laat zich uit de noodsituatie verklaren. De herhaling drukt urgentie uit²⁰. Zoals Jezus eerder in de 'wij'-vorm sprak, zo doen nu ook de leerlingen. Ze mogen in hun aanroep verschil maken tussen hem en zichzelf, een leraar met zijn leerlingen, maar in hun analyse van de situatie zien zij

¹³ De naam van het meer 'Gennaseret' klinkt niet in 8,22; hij is al wel in 5,1 genoemd.

¹⁴ Zie ook P.L. THIMMES, *Studies* (n. 11), p. 91): 'The reader is duly aware of the precarious circumstances of the voyagers, so that the disciples' declaration on waking Jesus, "Master, master, we are perishing", may be read as an announcement, a statement of fact, rather than a request'.

¹⁵ Zie verder N.A. RIEMERSMA, *Op zoek naar de kern van het boek Jona*, in K. SPRONK (red.), *De twaalf kleine profeten* (ACEBT, 32), Bergambacht, 2018, pp. 57-66.

¹⁶ Ook elders in Lucas-Handelingen komen dubbele aanroepen voor: 'Marta, Marta' (Luc. 10,41), 'Simon, Simon' (Luc. 22,31) en 'Saul, Saul' (Hand. 9,4). Let op, in de drie bovengenoemde situaties is het steeds Jezus die mensen op deze wijze aanspreekt.

¹⁷ O. GLOMBITZA, *Die Titel διδάσκαλος und ἐπιστάτης für Jesus bei Lukas*, in ZNW 49 (1958) 275-278; A. HOGETERP, *New Testament Greek as Popular Speech: Adolf Deissmann in Retrospect. A Case Study in Luke's Greek*, in ZNW 102/2 (2011) 178-200, spec. pp. 192-193, duidt *epistatês* als benaming voor Jezus in Lucas in termen van een meester van een nieuwe religieuze school (*haireisis*) in onderscheid van de farizeese, sadduceese of essense school.

¹⁸ R. KRATZ, *Rettungswunder* (n. 5), p. 251, meent dat zij hem met deze titel aanspreken 'als Appellation an seine Wundermacht' (vgl. W. KIRCHSCHLÄGER, *Jesu Exorzistisches Wirken* (n. 4), p. 88: 'Jesus wird als *epistatês* bezeichnet, der über den Gefahren steht und sie alle durch sein Machtwort bannt', maar dan had een bijpassende roep 'Red ons' meer in de rede gelegen).

¹⁹ Zo is er ook hier sprake van 'het meer' (5,1.2), 'indalen in een schip' (lett. in 5,3 'indalen in een van de schepen'), 'opvaren' (*epanagô* in 5,3.4; *anagô* in 8,22), een schip dat vol loopt en dreigt ten onder te gaan, in 5,7 ten gevolge van grote hoeveelheid vis die binnengehaald wordt, in 8,23 ten gevolge van de storm, het verbum 'ophouden' (5,4 en 8,24). Beide verhalen eindigen met 'vrees' (5,10 en 8,25) en 'verbazing' (5,9) / 'verwondering' (8,24) van zijn leerlingen.

²⁰ H. HENDRICKX, *The Miracle Stories* (n. 2), p. 202.

geen verschil: 'wij vergaan'. Hun geroep heeft effect, Jezus wordt direct wakker en reageert onmiddellijk op het gevaar. Gevolg van zijn bestraffing is dat de storm ophoudt.

Derde uitspraak (vers 25b)

Bij die bestraffing laat Jezus het niet. Hij richt zich ook tot zijn leerlingen. Waar Jezus het in vers 22d over 'wij' had, daar hanteert hij nu een 2^e persoon meervoud: 'jullie'. We zagen eerder dat het om een retorische vraag gaat. Maar hoe is die te interpreteren? Is het een verwijt of een uiting van verbazing? Hoe het ook zij, wat Jezus duidelijk maakt, is dat de leerlingen hun geloof kwijt zijn. Zo komt hij tot deze uitspraak op basis van hun uitspraak in vers 24d-e. Deze 'leest' hij als uiting van ongelof, maar zo formuleert hij het niet; hij vraagt waar hun geloof gebleven is. Hij veronderstelt dat ze geloof hebben. Het is in het evangelie de eerste expliciete verwijzing naar het geloof van de leerlingen²¹. Let op, de uitspraak van de leerlingen wordt beheerst door het werkwoord (*apollumetha*), in de uitspraak van Jezus ontbreekt het verbum²²; het is een nominale zin. Wat het geloof betreft, ik zou *pistis* willen verstaan als het vertrouwen in zijn woord, dat het plan dat Jezus heeft: doorgaan naar de overzijde van het meer, ook zijn beslag zal krijgen²³. Al eerder zagen we dat Jezus' uitspraken een soortgelijke, inleidende formule kennen: 'hij zei hun'. Maar er is ook, zou ik willen beweren, inhoudelijk een relatie: het vertrouwen (v. 25b) in het voorstel van Jezus (v. 22d). Jezus veronderstelt het geloof van hun kant als gewoon (!) aanwezig. Deze situatie doet denken aan een zin uit de rede die Jezus kort hiervoor heeft uitgesproken (8,4-18): 'Die op de rotsbodem, zijn zij die het woord, zodra zij het *horen*, met blijdschap ontvangen, en deze hebben geen wortel, zij *geloven* voor een tijd en in een tijd van beproeving worden zij afvallig'²⁴. 'Zij geloven voor een tijd' krijgt narratief vorm in 8,22, terwijl 'in een tijd van beproeving worden zij afvallig' narratief vorm krijgt in 8,23-25. Het laat zien hoe weinig deze leerlingen in hun geloof zijn gegroeid sinds het moment dat ze deelnamen aan de Jezus-beweging²⁵.

In het licht van 17,5-6 kan Jezus' vraag echter ook nog anders geïdentificeerd worden. In 8,25 is eerst sprake van 'geloof', gevolgd door de werkwoorden 'verordenen' en 'gehoorzamen'. Een vergelijkbare combinatie doet zich voor in 7,6 met 'geloof', 'zeggen tot (de moerbeiboom: Wordt ontworteld en in de zee geplant)' en 'gehoorzamen'. Het beeld dat vandaaruit ontstaat met betrekking tot 8,22-27 is dat, als de leerlingen geloof hadden, ze dan zelf wind en golven hadden kunnen verordenen en dat zij zouden gehoorzamen.

Vierde uitspraak (vers 25f-h)

Jezus' vraag krijgt geen weerwoord van de kant van de leerlingen. Hun reactie, zowel in de uiting van hun gemoed, als in hun spreken, betreft in zijn geheel Jezus' actie tegen de storm (8,24f-i). Anders gezegd, de leerlingen gaan niet op Jezus' vraag in, maar wel op zijn daaraan voorafgaand spreken tot de wind en de golven. Zij gebruiken andere bewoordingen dan de verteller deed. 'Bestrafen' en 'ophouden' wordt bij de leerlingen 'verordenen' en 'gehoorzamen'. De taal van de verteller ('bestrafen') is heftiger dan die van de leerlingen ('verordenen') (vgl. 4,35 waar de verteller ook spreekt van 'bestrafen' en 4,36 de leerlingen spreken van 'verordenen').

²¹ S. BROWN, *Apostasy and Perseverance in the Theology of Luke* (AB, 36), Roma, 1969, p. 58.

²² Diverse handschriften waaronder D, hebben *estin* ('is') toegevoegd.

²³ Diverse anderen, onder wie H. HENDRICKX, *The Miracle Stories* (n. 2), p. 202, spreken weinig concreet over 'geloof in hem', maar maken niet duidelijk hoe dat hier dan functioneert. U. BUSSE, *Die Wunder* (n. 4), pp. 203-204 en R. KRATZ, *Rettungswunder* (n. 5), p. 263, zien het geloof in directe relatie met redding. Het gaat om geloof in redding. Vgl. C.H. TALBERT, *Reading* (n. 4), p. 188 die spreekt over 'faith that they are safe in his power ..'. S. BROWN, *Apostasy* (n. 21), p. 59: 'faith in Jesus' will and power to save them'; W. KIRCHSCHLÄGER, *Jesu Exorzistisches Wirken* (n. 4), p. 89, verstaat dit *pistis* als 'Vertrauen in die Wirkmächtigkeit Jesu'. In deze vraag van Jezus ziet Kirchschräger 'die Sinnspitze des Textes'.

²⁴ J.B. GREEN, *The Gospel of Luke* (NICNT), Grand Rapids – Cambridge, 1997, p. 332.

²⁵ J.B. GREEN, *The Gospel of Luke* (n. 24), p. 332.

Toch spreken zij zich niet tot hun meester uit, maar doen dat ‘tegen elkaar’ (*pros allêlous*). Er is vrees én verwondering, die tot uitdrukking komt in de vraag: ‘Wie toch is deze (*houtos*) dat hij de winden verordent (*epitassei*) en het water en dat ze hem gehoorzamen?’ Een soortgelijke reactie deed zich eerder voor in de synagoge van Kafarnaüm na de uitdrijving van de boze geest, waar nadien verbazing is en mensen ‘tegen elkaar’ (*pros allêlous*) zeggen: ‘Wat is dit (*houtos*) voor spreken dat hij met gezag en macht de onreine geesten verordent (*epitassei*) en zij uitgaan?’ (4,36). In ‘deze’ (zie ook 7,49) is afstand te proeven die uit de vrees voorkomt; Jezus wordt als het ware met de vinger aangewezen. Terwijl zij Jezus’ identiteit in vers 24 met ‘meester’ benoemden, laat hun vraag nu zien dat zij op grond van wat er is gebeurd, hem niet goed meer weten te plaatsen. Daarin doet zich een verschil voor met het andere ‘schip op zee’-verhaal (5,1-11), waar Simon Jezus eerst aanspreekt met ‘meester’, maar hem na de wonderbare visvangst ‘Heer’ noemt (5,8). Bij de retorische vraag van de leerlingen blijft het. Het leidt niet tot een reactie van Jezus op deze vraag. Wat je ziet, is dat Jezus commentaar heeft op hun *spreken*, terwijl zij commentaar hebben op zijn *handelen*.

DE SAMENHANG TUSSEN DE VIER UITSPRAKEN

Ik begon deze studie met te zeggen dat Lucas 8,22 direct al iets van de problematiek van de scène verraadt. De verteller maakt in het eerste deel van het vers scheiding tussen Jezus en de leerlingen, waar Jezus deze scheiding opheft door – in de eerste uitspraak – van ‘wij’ te spreken (v. 22d). Ook de leerlingen spreken – in de tweede uitspraak – van ‘wij’ (v. 24d-e). Zij geven met hun uitspraak ‘Meester, meester, wij vergaan’ ervan blijk geen vertrouwen (*pistis*) te hebben dat ze zullen doorgaan naar de overzijde van het meer. Dat is dan ook wat Jezus hen – in de derde uitspraak – verwijt: ‘Waar is jullie geloof’ (v. 25b) (sc. ‘in mijn woord’, zie v. 22d). De vierde uitspraak (v. 25f-h): ‘Wie is toch deze dat hij de winden verordent en het water en dat ze hem gehoorzamen?’ lijkt los te staan van de andere drie uitspraken. De andere uitspraken werden tegen elkaar gedaan: Jezus tot de leerlingen, de leerlingen tot Jezus, in v. 25 is dat niet het geval: de leerlingen spreken hier tegen elkaar. Toch staat deze uitspraak niet los van de andere drie. Dit is wat er aan de hand is: dat hun geloof afwezig is, heeft van doen met het feit dat zij niet weten ‘wie deze toch is ...?’ zoals uit hun vraag blijkt. In hun eerste uitspraak gaven ze er blijk van hem als hun meester (*epistatês*) te zien (v. 24d)²⁶. Zouden ze zeggen dan wel belijden dat hij de Heer (*kurios*) is, – zoals Petrus in het andere ‘schip-op-zee’-verhaal Jezus uiteindelijk noemt (5,8), na hem eerder aangesproken te hebben met ‘meester’ (5,5) – , die macht (*dunamis*) en gezag (*exousia*) heeft, dan zouden ze er vertrouwen (*pistis*) in hebben gehad dat ze zouden doorgaan naar de overzijde van het meer ondanks de storm. Kortom, hun uitspraak ‘meester, meester, wij vergaan’ geeft ervan blijk dat ze niet goed weten met wie ze in het schip verblijven. Na de stilling van de storm hebben ze het nog steeds niet in de gaten.

DE ROL VAN DE LEERLINGEN IN LUCAS 8,22-9,17

Hoe moeten we de scène die ik hierboven besprak, plaatsen? Om die vraag te beantwoorden wil ik terug naar de paragraaf over ‘De afbakening van de eenheid’. Ik wees erop dat de formulering *Egeneto* met voegwoord ervoor (*kai*) of erna (*de*) + een tijdsbepaling een nieuwe episode aanduidt. Hier zou ik daaraan willen toevoegen dat deze zegswijze de aanduiding vormt van een

²⁶ Ten onrechte verbindt H.-GRADL, *Glaube in Seenot* (n. 12), p. 263, *epistatês* met ‘Autorität’. Dat woord hoort thuis bij ‘Heer’ (*kurios*).

grotere verteelenheid, en wel van 8,22-9,17²⁷. In 9,18-27 begint een nieuwe eenheid eveneens met ‘En het gebeurde’, maar nu gevolgd door *en tōi* met een infinitivus (*einai*) (‘toen hij aan het bidden was’). Elders heb ik laten zien dat deze verteelenheid (9,18-27) nauw aansluit op 8,22-9,17²⁸. In dit verhaaldeel worden over het algemeen zes scènes onderscheiden: 8,22-25, 26-39, 40-56, 9,1-6, 7-9 en 10-17. Deze indeling mag een zekere logica hebben, er valt ook wat op af te dingen, zoals ik vooral heb proberen aan te tonen rond 8,40-56, 9,1-6 en 9,7-9²⁹. Deze scènes moeten naar mijn idee bijeen genomen worden. Ik kom dan ook tot vier passages in deze verteelenheid: 8,22-27a + 8,27b-39 + 8,40-9,10a + 9,10b-17. De omliggende passages kennen een tijdsaanduiding: ‘Het gebeurde op een der dagen’ (8,22) en ‘De dag begon te dalen’ (9,12). Een lezer zou kunnen concluderen dat alles van 8,22-9,17 zich op een dag afspeelt, een dag die met een bijzondere maaltijd eindigt (vgl. 5,17-38, dat met dezelfde formulering begint [‘En het gebeurde op een der dagen’] als in 8,22 en in 5,29vv. ook met een maaltijd eindigt)³⁰. De middelste passages beginnen hetzelfde, met een man die aan Jezus’ voeten valt (8,28 en 8,41) en eindigen ook op dezelfde wijze, met terugkeren en vertellen wat God respectievelijk de apostelen gedaan hebben (8,38-39 en 9,10a). Het brengt mij tot dit beeld van Lucas 8,22-9,17.

A 8,22-27a	En het geschiedde op een der dagen: rol van de leerlingen
B 8,27b-39	Overzijde van het meer:
man die zich een leerling betoont (8,35, vgl. 10,39)
B’ 8,40-9,10a	Deze zijde van het meer:
leerlingen die Jezus’ werk voortzetten (9,1-10a)
A’ 9,10b-17	En de dag begon te dalen: rol van de leerlingen

Wanneer we naar de leerlingen in hun verhouding tot Jezus kijken, dan valt op dat zij in drie scènes een rol spelen. Allereerst hier in 8,22-27a, waar zij een centrale rol spelen. We zagen al eerder dat zij geen blijk gaven de geheimen van het koninkrijk van God geheel te doorgronden. Zo lieten ze zich kennen als mensen die in een tijd van beproeving onderuit gingen. Voor het eerst in het evangelie wordt hier afstand tussen Jezus en de leerlingen zichtbaar.

De leerlingen mogen dan mee oversteken naar het land van de Gerasenen, in deze scène (8,27b-39) spelen zij geen rol. Alle aandacht gaat uit naar de bezetene die na zijn uitdrijving als een leerling (!) aan Jezus’ voeten zit (8,35) en hoopt om net als de andere leerlingen met hem mee te mogen gaan (8,38).

Bij het huis van Jairus treden drie leerlingen met name naar voren: Petrus, Johannes en Jacobus (8,51); het zijn de leerlingen van het allereerste uur (zie 5,10). Nadien vindt er een hereniging plaats met de anderen, doordat Jezus de twaalf samenroept (9,1). Vandaaruit worden zij uitgezonden om het koningschap van God te verkondigen en genezingen te doen (9,1-10a). Dat gebeurt zonder dat er teruggekomen wordt op hetgeen is gebeurd gedurende de overtocht naar Geraseens gebied. De leerlingen krijgen zelfs de opdracht om exact hetzelfde te doen als Jezus tot nu toe heeft gedaan en ook daarna zal doen. Zij geven gehoor aan deze opdracht zonder ervan blijk te hebben gegeven Jezus’ ware identiteit te kennen.

²⁷ Ook U. BUSSE, *Die Wunder* (n. 2), p. 203, spreekt over 8,22-9,17 als een verteelenheid. C.H. TALBERT, *Reading* (n. 4), p. 188 beschouwt 8,22-25 als onderdeel van 8,22-9,6, met daarin vier wonderverhalen die Jezus’ macht demonstreren.

²⁸ N.A. RIEMERSMA, *Gestild en stil. Context en samenhang van Lucas 9,10-17*, in *Collationes* 40/1 (2010) 21-38, spec. pp. 32-36.

²⁹ N.A. RIEMERSMA, *De uitzending van de twaalf. Context, eenheid en structuur van Lucas 9,1-10A*, in *Collationes* 41/1 (2011) 103-116, spec. pp. 106-108.

³⁰ Vgl. A. DENAUX, *Tussen de middag of tegen de avond? De betekenis van de tijdsuitdrukking in Lucas 24,29*, in *Interpretatie* 16/2 (2008) 23-26, spec. p. 26, die met betrekking tot Luc. 24 zegt: ‘Alle gebeurtenissen van Lucas 24 grijpen plaats op dezelfde dag.’

Aan het eind van 8,22-9,17 – het einde ook van de dag – spelen de leerlingen opnieuw een belangrijke rol, nu rond het voeden van de menigte die Jezus is gevolgd, en het vinden van onderdak. Beide scènes (8,22-27a en 9,10b-17) vertonen een aantal overeenkomsten:

(1) Dat betreft allereerst het feit dat alleen deze scènes een tijdsaanduiding kennen met het woord ‘dag’ erin (8,22 en 9,12).

(2) Er is in beide scènes een centrale rol voor de leerlingen.

(3) Van hen beiden wordt gezegd dat zij naar Jezus toekomen (8,24 en 9,12); op geen andere plaats in het Lucasevangelie wordt dat van de leerlingen gezegd. Dit toekomen (*proserchomai*) staat in Lucas vaak in samenhang met het zoeken of bieden van hulp (7,14; 8,24; 9,12.42; 10,34; 13,31)³¹.

(4) In alle twee passages wordt vier keer iets gezegd. In beide gevallen twee keer door de leerlingen en twee keer door Jezus. Het verschil zit erin dat in 8,22-27a Jezus degene is die het eerst spreekt, terwijl in 9,10b-17 het de leerlingen zijn die beginnen. Er is wel weer overeenkomst als het gaat om het gegeven van de afwisseling: in 8,22-27a: Jezus - leerlingen - Jezus - leerlingen, in 9,10b-17: leerlingen - Jezus - leerlingen - Jezus.

(5) In beide gevallen doet zich een probleem voor; er is wel verschil, want terwijl in 8,22-27a zich objectief een probleem voordoet: een storm op zee, gaat het in 9,10b-17 om iets dat door de leerlingen als een probleem wordt gevoeld: gebrek aan voedsel en geen onderdak voor de grote menigte die Jezus volgt.

(6) In beide situaties wordt aan de nood een einde gemaakt: in 8,22-27a door Jezus, in 9,10b-17 door de leerlingen na handelen van Jezus (9,16).

(7) We constateerden met betrekking tot 8,22-27a afstand tussen de leerlingen en Jezus. Datzelfde is ook te constateren rond de maaltijd in 9,10b-17. Het meest opvallende is wellicht dat Jezus zich twee keer heel specifiek tot de leerlingen wendt, in 8,25 met ‘Waar is *jullie* geloof?’ en in 9,13 met ‘Geven *jullie* hun te eten!’ Na 9,13 krijgen de leerlingen niet weer opnieuw te horen: ‘Waar is *jullie* geloof?’, maar Jezus zet hen wel opnieuw aan het werk, waarna hij zelf voor voedsel zal zorgen dat de leerlingen aan de menigte kunnen voorzetten. Maar het beeld is wel dat de leerlingen tot ‘onmogelijke dingen’ in staat zijn. Daar is maar geloof als een klein mosterdzaadje voor nodig (zie 17,6).

Op een ding moet ik nog wijzen in de vergelijking tussen het begin en het slot van 8,22-9,17. Dan gaat het om de kwestie van Jezus’ identiteit. Wie is hij? Zullen mensen hem herkennen? Aan het slot van de eerste scène bleek dat niet het geval te zijn, althans niet expliciet. In mijn artikel over Lucas 9,10b-17 heb ik aandacht gevraagd voor het feit dat er geen enkele (!) reactie is op de wonderbare spijziging, niet van de kant van de menigte, maar ook niet van de leerlingen³². En dat mag opmerkelijk heten, omdat een koorslot, waarin dikwijls de identiteit van de wonderdoener benoemd wordt, vaak een wonderverhaal afsluit. Waar het in 8,22-27 dus nog tot een vraag leidt, daar komt het na de wonderbare spijziging merkwaardigerwijs helemaal niet meer tot een vraag. Dat betekent echter niet dat er in 8,22-9,17 helemaal niemand is die in de gaten heeft met wie we in Jezus van doen hebben. Want er is er een, hij staat aan de overkant. Hij ziet het direct (8,28)!

NICO RIEMERSMA – DEN HAAG (NL)

PhD Tilburg University - Predikant
Thorbeckelaan 250, 2564 BW Den Haag (NL)
n.riemersma@planet.nl

³¹ U. BUSSE, *Die Wunder* (n. 4), p. 203.

³² N.A. RIEMERSMA, *Gestild en stil* (n. 28), p. 32.

Abstract: How distance raises between Jesus and the disciples. Luke 8,22-27

The story of the Storm on the Lake (8,22-27) has two story characters: Jesus and the disciples. Directly in the first verse they are called separately by the narrator: 'he' and 'his disciples'. The main character of the gospel, Jesus, bridges directly afterwards, however, the distance between them, he speaks of 'we' (v. 22). This difference between the first and the second half of the verse tells something of the problem of the story. There is distance, where Jesus – and later also the disciples (v. 24) – suggests unity among them. At the beginning (8, 22b) the distance is anticipated, that at the end will come forward fully (v. 25). In other words, the central point of this article is this communication between Jesus and the disciples, and their reaction to the events. Particular attention is paid to the statements, done both by Jesus and the disciples, and to the relationship between the four statements (v. 22d, v. 24d-e, v. 25b en v. 25f-h).

Dit artikel verscheen in *Collationes* 49/3 (2019), 259-273.